

*Дашковська О. Р.,
доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії та філософії права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПРАВО НА ОСВІТУ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Анотація. У статті обґрунтовано значення реалізації права на освіту в умовах інформаційного суспільства. Проаналізовано вплив освіти на забезпечення конкурентоспроможності та економічного зростання держави. Встановлено тенденції розвитку інформатизації освіти в різних країнах світу. Розглянуто можливість впровадження методів дистанційного навчання з використанням сучасних педагогічних, інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Інформатизація освіти – це складна сучасна тенденція, яка пов'язана зі впровадженням в освітній процес різноманітних інформаційних засобів, електронної продукції та нових педагогічних технологій, що ґрунтуються на використанні інформаційно-комунікаційних технологій.

Розвиток інформаційних технологій, повсюдна комп'ютеризація, проникнення мережі Інтернет в найвіддаленіші куточки світу стали основою дистанційних форм навчання, що відповідає потребам студентів, а також сучасним викликам глобалізації у сфері вищої освіти.

В результаті впровадження дистанційної освіти досягаються, по-перше, отримання нових знань, розширення світогляду та можливість працевлаштування на престижну роботу; по-друге, отримання позитивних результатів для університетів у вигляді збільшення фінансування за рахунок залучення більшої кількості студентів та експорту освіти в інші регіони й країни, отримання нового досвіду, що приводить до подальшого вдосконалення системи дистанційної освіти. Третім результативним напрямом є зростання загального культурного рівня населення й вирішення проблеми нерівного доступу громадян до освітніх послуг.

Освіта в Інтернеті повинна формувати інформаційну культуру особистості як сукупність інформаційного світогляду й системи знань та вмінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність задля оптимального задоволення індивідуальних потреб, використовуючи як традиційні, так і новітні інформаційні технології, що є важливим чинником успішної професійної діяльності, а також соціальної захищеності особистості в інформаційному суспільстві.

Ключові слова: право на освіту, інформаційне суспільство, інформаційні технології, дистанційна освіта, міжнародні стандарти освіти.

Постановка проблеми. Освіта – це особлива сфера життєдіяльності суспільства, в якій удосконалюються передача й відтворення не тільки знань, умінь, навичок і культурного досвіду поколінь, але й характер мислення, світорозуміння, світовідчуття, духовних цінностей, історичної та моральної самосвідомості народу.

Розвиток сучасного суспільства відбувається на тлі глобалізаційних процесів, які зумовлюють появу нових вимог до

суб'єктів усіх сфер діяльності, серед яких базовими є вміння орієнтуватися в масиві інформації, що надходить, навик діяти в умовах нестачі необхідних даних, здатність створювати нові інформаційні потоки на основі отриманої та проаналізованої інформації. Сучасний спеціаліст потребує постійного оновлення отриманих знань та навичок, що дає змогу прогнозувати перехід від концепції «освіта на все життя» до концепції «освіта через усе життя». У зв'язку з цим система вищої освіти стає не тільки потужним чинником соціокультурного розвитку суспільства, але й галуззю економіки, що з кожним роком все більше впливає на економічний розвиток держави загалом.

Мета статті полягає у визначенні змістовних характеристик права на освіту в сучасному інформаційному просторі як об'єкта правового регулювання шляхом аналізу міжнародно-правових механізмів реалізації права людини на освіту в мережі Інтернет відповідно до загально визначених стандартів освітньої політики в сучасному глобалізованому світі.

Аналіз теоретичних поглядів на розвиток сучасної освіти демонструє недостатню вивченість цієї проблеми з урахуванням впливу глобалізаційних процесів, модернізації сучасного інформаційного суспільства. Проблеми розроблення та впровадження інноваційних моделей дистанційного навчання, засновані на вивченні передового досвіду зарубіжних країн з урахуванням виявлених бар'єрів розвитку дистанційної освіти в Україні, також потребують теоретичного аналізу їх сутності та змісту.

Дослідження освітньої політики неможливе поза контекстом розвитку загальної теорії права, практики державного управління й державної політики. Ці проблеми розробляли А. Авер'янов, В. Бабкін, В. Бакуменко, В. Бебик, В. Бех, А. Білоус, С. Майборода, І. Надольний, Н. Нижник, С. Пирожков, В. Ребало, Ю. Шемшученко, Г. Щокін та інші науковці. Вивченню місця й ролі інформації в управлінні суспільством особливу увагу приділяли Є. Балацький, Г. Гажієнко, Т. Закупень, В. Залюк, С. Кондрашова, О. Кушніренко, С. Кравченко, Т. Мізерна, Т. Слинко, В. Сидоренко, І. Ібрагімова, П. Яковлев та інші вчені.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впродовж багатьох років органи системи Організації Об'єднаних Націй, зокрема ЮНЕСКО, вивчали й доводили до світової громадськості інформацію про неухильне підвищення потенціалу сучасних технологій електронної освіти, яка поширює свій вплив на всі континенти задля активізації всебічного саморозвитку населення планети.

Інтернет відкрив нові можливості для освіти. Постійно з'являються різноманітні ініціативи в галузі електронної освіти, онлайн-освіти, дистанційної освіти, головною метою

яких є використання мережі Інтернет як унікального засобу не тільки спілкування, але й навчання. Хоча онлайн-освіта не може замінити традиційного навчання, вона надає нові можливості тоді, коли час або відстань ускладнює безпосереднє (очне) відвідування занять.

Експерти ЮНЕСКО відзначають, що освіта не тільки забезпечує громадян навичками, необхідними для стимулювання інноваційної діяльності та підвищення виробництва, але й сприяє економічному зростанню країни нового зразка, де знання є вже не просто засобом самореалізації, але й важливим економічним інструментом. Значимість знань постійно підвищується, що підтверджується дедалі більшою залежністю глобальної економіки не тільки від фахових знань та професійних компетенцій, але й від навичок користування необхідною інформацією. Знання впливають на розподіл багатств на глобальному та індивідуальному рівнях, адже зростаючий розрив між освітою в багатих і бідних країнах відтворюється на побутовому рівні, що виражається у збільшенні розриву між кваліфікованими й некваліфікованими кадрами.

Право на розвиток навичок у сфері інформаційних технологій є складовою частиною права на освіту, що покладає на держави відповідні позитивні зобов'язання, які обумовлені економічним розвитком країни та спрямовані на викорінення бідності. Ці зобов'язання разом з наданням початкової освіти для всіх верств населення на недискримінаційній основі викладені у статті 2 (2) Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та перераховані в Конвенції ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 рік) [1].

Дистанційне навчання постійно розвивається, Інтернет у сучасному світі дає змогу створити віртуальний клас з високим рівнем інтерактивності, обміном ресурсами та інформацією. Однак відсутність інфраструктури, тобто необхідного обладнання, знарядь і грамотності населення країн, що розвиваються, означає, що ці технології залишаються для них недосяжними. Крім того, нині основна частина освітнього контенту, що є доступною онлайн, була розроблена в Європі або Північній Америці й не завжди відповідає за змістом і мовою потребам студентів, які проживають в іншомовних країнах та в умовах обмеженого доступу до Інтернету. Однак той факт, що багато університетів нині адаптують свої навчальні програми під формат дистанційної освіти, доводить потужність інтернет-потенціалу як інструменту надання освіти широким верствам населення [2, с. 369].

З точки зору інформаційної етики освіта починає залежати від сучасних інформаційних технологій з двох причин. По-перше, спостерігається зростання важливості й цінності технічної освіти, яка справедливо розглядається багатьма студентами як бажаний напрям подальшого професійного зростання через перетворення технологій на важливий елемент бізнесу. По-друге, інформаційні технології використовуються для засвоєння широкого спектру предметів, відкриваючи студенту не тільки доступ до необмеженого кола зовнішніх джерел інформації та мультимедійних освітніх матеріалів, але й до нових можливостей взаємодії з викладачами та однокурсниками.

Однією із загроз, яку несуть інформаційно-комунікаційні технології для реалізації кожною людиною суб'єктивного права на освіту, є можливість використання інформаційних технологій як середовища, в якому відбувається розшарування населення за рівнем доходів і рівнем доступу до цифрових тех-

нологій, які стають ключовим компонентом системи освіти. Учні, які не мають можливості отримати до них доступ, позбавляються значної частини ресурсів. Крім того, якість нетехнічних освітніх ресурсів може зменшуватися у зв'язку з тим, що все більше уваги приділяється онлайн-освіті. Підтримка програм, покликаних запобігти цьому негативному результату, повинна стати головною турботою урядів і фахівців з інформаційної етики.

Нарешті, сучасні інформаційні технології можуть позитивно впливати на здатність батьків вибирати освіту своїм дітям. Інформаційно-комунікаційні технології надають широкий вибір варіантів навчання, аж до індивідуальних програм, які складаються спільно школою й батьками. Проте існує зворотна сторона проблеми: простота доступу до освітньої мережі може перешкоджати батькам контролювати потік інформації, що є доступною дітям в межах навчальних програм [3, с. 31–32].

У зв'язку з безперервно зростаючим впливом інформаційно-комунікаційних технологій на освітню систему надзвичайно велике значення мають питання соціальної сутності освіти. Продукти інформаційно-комунікаційних технологій так щільно і, головне, практично необоротно зрослися з освітнім процесом, що питання про те, чи є освіта товаром або суспільним благом, вийшло за межі суто гуманітарних дискусій і з великою часткою вірогідності має стати предметом серйозного обговорення в межах СОТ та інших міжнародних організацій, адже якщо розглядати освіту як товар, то правила вільної торгівлі, прийняті СОТ, необхідно застосовувати також до цієї сфери послуг. Якщо ж ставитися до освіти як до суспільного блага, то повинна зберігатися наявна модель освіти, в якій державні університети повинні бути наділені особливим статусом установ, які є провідними центрами формування й розвитку національної культури.

Під час роботи Світової організації торгівлі відбулося обговорення статей 1 (3) (b) і (c) Генеральної угоди з торгівлі послугами (GATS) [4]. Пункти, які передбачають виключення з режиму вільної торгівлі послуг, що надаються державою, були одним з найбільш суперечливих аспектів дискусії. Доступність інструментів, необхідних для надання послуг в галузі електронної освіти, й легкість входу на цей ринок визначають їх як найважливіші питання, що пов'язані з контролем якості освітніх продуктів.

Прагнення надати онлайн-формат якомога більшій кількості навчальних курсів може привести до нехтування їх якістю. Існують також інші чинники, здатні негативно впливати на якість освіти. Одним з них є поява на ринку освітніх послуг великої кількості нових, головним чином комерційно орієнтованих освітніх установ, які здебільшого не мають необхідних академічних можливостей. Іншим небезпечним чинником є втрата цінного дидактичного потенціалу освітнього продукту під час простого перенесення з паперових носіїв в онлайн-середовище.

Інформаційна епоха характеризується повсюдною інтеграцією не сумісних раніше сфер людського знання, адже подібні процеси характерні й для сучасної системи освіти. Поєднання потужних і доступних інформаційних технологій, комп'ютеризація населення розвинених країн і країн, що розвиваються, зумовили появу нових, специфічних технологій в освіті, що дає змогу студентам навчатися на значній відстані від вибраного ВНЗ, що в результаті приводить до формування дистанційної

освіти. Незважаючи на те, що дистанційна освіта є неоднозначним феноменом, вона активно розвивається в усьому світі.

В результаті впровадження дистанційної освіти досягаються, по-перше, отримання студентами бажаних знань, розширення їх світогляду, можливість працевлаштування на престижну роботу; по-друге, отримання позитивних результатів для самих університетів у вигляді збільшення фінансування за рахунок залучення більшої кількості студентів та експорту освіти в інші регіони й країни, отримання нового досвіду, що приводить до подальшого вдосконалення системи дистанційної освіти. Третім результативним напрямом є зростання загального культурного рівня населення й вирішення проблеми нерівного доступу громадян до освітніх послуг.

Основними перевагами дистанційної освіти вважаються можливість отримати освіту в будь-якому місці незалежно від місця перебування студента, що особливо актуально для країн, які мають великі території. Більш того, дистанційну освіту можна отримувати в будь-якому зручному для студента режимі шляхом розподілу навчального навантаження на власний розсуд, а за умов належної організації занять досягається висока ефективність дистанційного навчання завдяки використанню нових програмно-апаратних платформ та електронних курсів.

З іншого боку, критики дистанційної освіти заявляють, що її якість неможливо порівняти навіть із заочною освітою, а подібні освітні технології дають змогу лише отримати диплом з мінімальною витратою сил і засобів без набуття фактичних знань. Крім невисокої якості отримуваних знань, опоненти дистанційної освіти відзначають необхідність постійного самоконтролю й самодисципліни з боку студента в процесі навчання. Недостатність безпосереднього спілкування між викладачем і студентом виключає можливість виховання особистості студента, а знання, що передаються дистанційно, втрачають емоційне забарвлення, що знижує рівень зацікавленості студентів в освіті.

Онлайн-навчання, особливо на початковому етапі, відрізнялось великою різноманітністю матеріалів з точки зору технічних платформ, змісту та форми їх надання. Як наслідок такого, не завжди виправданого, різноманітного онлайн-навчання постає питання про встановлення єдиних стандартизованих дипломів та академічних ступенів, тому важливим завданням академічної спільноти є забезпечення належної процедури визнання дипломів про наукові ступені за межами конкретного регіону, перш за все на міжнародному рівні.

Нині в Європейському Союзі діє система обліку трудових витрат навчальної роботи, яка необхідна для засвоєння певного обсягу освітньої програми, а саме Європейська система передачі та накопичення залікових одиниць (кредитів) (ECTS), пілотний проект якої було запроваджено ще у 1989 році в межах реалізації Болонського процесу. Це процес наближення й гармонізації систем вищої освіти країн Європи задля створення єдиного європейського простору вищої освіти. Початок Болонського процесу датується серединою 1970-х років, коли Радою міністрів Європейського Союзу була прийнята резолюція про першу програму співпраці в галузі освіти. 19 червня 1999 року була підписана Болонська декларація задля встановлення європейської зони вищої освіти та активізації європейської системи вищої освіти у світовому масштабі.

Рішення брати участь у добровільному процесі створення Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА) було зафіксовано в Болонії представниками 29 країн. Нині Болонський процес включає 48 країн-учасниць, які ратифікували Європейську культурну конвенцію Ради Європи (1954 рік), він залишається відкритим для приєднання інших країн. На міжнародній конференції в Бергені (Норвегія) 19 травня 2005 року до Болонського процесу приєдналися Україна, Вірменія, Грузія, Азербайджан та Молдова. Отже, підписавши Болонську угоду, Україна взяла зобов'язання до 2010 року зробити дипломи своїх ВНЗ конвертованими у європейських ВНЗ, а студентам дати можливість вільно вибирати дисциплін й місце навчання, тобто повністю перейти на європейські стандарти та завершити Болонський процес.

За прикладом Європи організацією «Університетська мобільність в Азії і Тихоокеанському регіоні» (UMAP) у 1991 році була розроблена аналогічна Система передачі університетських кредитів (UCTS) для цього регіону. Отже, необхідність вироблення загальних стандартів задля полегшення обміну онлайн-курсами й впровадження певних стандартів якості освіти залишається актуальним завданням. Найбільший обсяг роботи зі стандартизації освітніх послуг здійснюється у США приватними та професійними установами, на жаль, інші ініціативи, включаючи міжнародні, залишаються менш масштабними [5].

У Керівництві з прав людини для користувачів Інтернету зазначено, що кожна людина має право на освіту, включаючи доступ до різноманітних знань. Кожна людина повинна мати онлайн-доступ до освітнього, культурного, наукового, навчального та іншого контенту на офіційних мовах. До такого доступу можуть застосовуватися умови, що дають змогу заохочувати власників цифрових контентів. Також необхідно забезпечити вільний доступ до фінансованих державою наукових досліджень і робіт в галузі культури, які перебувають у відкритому інтернет-доступі [6].

В контексті мережевої грамотності та медіаграмотності кожна людина повинна мати доступ до цифрової освіти й знань, щоби реалізувати свої права й свободи в Інтернеті, що включає навички розуміти, використовувати низку можливостей, що надаються Інтернетом, а також повноцінно працювати з ними. Це має дати змогу користувачам критично аналізувати точність і достовірність контенту, додатків і послуг, доступ до яких вони мають або бажають одержати.

Освіта в Інтернеті повинна формувати інформаційну культуру особистості як сукупність інформаційного світогляду й системи знань та вмінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність задля оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням як традиційних, так і нових інформаційних технологій, що є найважливішим фактором успішної професійної та непрофесійної діяльності, а також соціальної захищеності особистості в інформаційному суспільстві [7].

Інформаційна культура є сукупністю механізмів і принципів, які забезпечують сприятливу взаємодію етнічних і національних культур, їх поєднання з універсальним досвідом людства. За такого соціокультурного розуміння інформаційна культура може усвідомлюватися як елемент загальної культури людства, найважливіший засіб відтворення світової культури людства, створення світового інформаційного простору. Інфор-

маційна культура визначає новий рівень інформаційного спілкування, який виражається в нових формах спілкування без особистої присутності у режимі діалогу. В епоху інформатизації суспільства інформаційна культура демонструє прагнення до іншого способу життя, формування нової (інформаційної) картини світу, а також пошук свого місця в інформаційному світі, що швидко змінюється.

Особливо важливою є проблема онлайн-освіти в галузі прав і свобод людини. На думку відомого соціального філософа і правозахисника А. Юрова, вивчення права загалом має починатися саме з вивчення прав людини. Коли йдеться про правову освіту, то необхідно враховувати, що вона включає різноманітні аспекти права. Виходячи з уявлення про те, що права людини – це особлива галузь права, такий підхід до їх вивчення може бути виправданий. Фахівці часто виділяють права людини як окремий інститут права в межах міжнародного або конституційного права залежно від традицій наукової спільноти. А. Юров вважає, що засади прав людини інші, ніж засади права загалом. З одного боку, проголошуються ті ж самі принципи, а саме принципи верховенства права, суспільного договору, невідчужуваності прав людини, а з іншого боку, правами людини вважаються правові можливості, які засновані безпосередньо на фундаменті людської гідності. Отже, історія формування прав людини – це історія становлення людства, історія виникнення публічної гуманітарної культури, яка, зрештою, породжує право [8].

Генеральна Асамблея ООН затвердила Всесвітню програму освіти в галузі прав людини, згідно з якою освіта в галузі прав людини має величезне значення для реалізації прав людини й основних свобод, що сприяє заохоченню рівності, запобіганню конфліктам і протидії порушенням прав людини, сприяє активізації участі населення в демократичних процесах задля формування громадянського суспільства, в якому стверджується повага до гідності людини без будь-якої дискримінації за расовою приналежністю, кольором шкіри, статтю, мовою, релігією, політичними та іншим переконаннями, національним або соціальним походженням, майновим станом, народженням або іншим статусом [9].

Відповідно до Декларації ООН про освіту і підготовку в галузі прав людини кожна людина має право знати, запитувати й отримувати інформацію про свої права та основні свободи, а також повинна мати доступ до освіти й підготовки в галузі прав людини. Освіта й підготовка з прав людини мають велике значення для заохочення загальної поваги й дотримання всіх прав людини та основних свобод відповідно до принципів універсальності, неподільності й взаємозалежності прав людини. Ефективна реалізація прав людини, зокрема права на освіту, та доступ до інформації забезпечують можливість доступу до освіти й підготовки з прав людини, в процесі якої слід користуватися перевагами нових інформаційно-комунікаційних технологій та засобів інформації, а також застосовувати їх задля заохочення реалізації всіх прав людини й основних свобод [10].

Адаптування стандартів вищої освіти до світового рівня вимагає залучення значних матеріальних та організаційних ресурсів держави та суспільства. Головні напрями реформи вищої освіти пов'язані з підвищенням інвестиційної привабливості сфери освіти, забезпеченням доступності освіти, підвищенням її якості завдяки персональному фінансуванню та формуванню ефективного ринку освітніх послуг.

Висновки. Відповідність рівня освіти тенденціям сучасного глобалізованого суспільства обумовлюється потужним впливом освіти на самореалізацію особистості та успішність її адаптації в сучасному глобалізованому світі. Це обумовлює необхідність модернізації вищих навчальних закладів, розвиток інноваційних напрямів навчання, що поєднують доступність, гнучкість, масштабованість, зручність отримання знань, базуються на сучасних інформаційних технологіях, здатних задовольнити потреби здобувачів освіти в отриманні актуальної інформації для професійного та особистісного зростання, є об'єктивно необхідною умовою інтеграції українських ВНЗ у світовий освітній простір.

Література:

1. Конвенція ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 рік). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_174.
2. Болетти И.П. Описывая мир: многоязычие, Интернет и права человека. *Net.lang: на пути к многоязычному киберпространству*. Москва : Межрегиональный центр библиотечного сотрудничества, 2014. 464 с. URL: http://ifapcom.ru/files/News/Images/2014/net_lang_rus_web.pdf.
3. Рандл М., Конли К. Задачи инфотехники в области нейтральных технологий. *Этические аспекты новых технологий. Обзор*. Москва : Права человека, 2007. 102 с. URL: http://www.ifapcom.ru/files/publications/ethical_implic_rus.pdf.
4. Генеральное соглашение по торговле услугами (TATC/GATS). Заключено в г. Марракеше 15 апреля 1994 года. URL: <http://docs.cntd.ru/document/902340076>.
5. Kurbalija J. An introduction to Internet governance. 6th edition. Published by DiploFoundation. 2014. 212 p. URL: http://www.mcit.gov.eg/Upcont/Documents/IGF_English_2009_FINAL_2009.pdf.
6. Рекомендація № CM/Кес(2014)6 Комітету міністрів Ради Європи «Про Керівництво з прав людини для користувачів Інтернету». Прийнята 16 квітня 2014 року на 1197-у засіданні заступників міністрів. URL: <https://tm.coe.int/16802e3e96>.
7. Беляков К., Онопрієнко С., Шопіна І. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір : монографія. Київ : КВІЦ, 2018. 169 с.
8. Юров А. Введение в концепцию прав человека. Москва : Зимняя школа прав человека, 2008. 60 с.
9. Керівні принципи освіти в галузі прав людини для системи середньої школи. Київ : ВАІТЕ, 2016. 52 с. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/262226?download=true>.
10. Дзьобань О. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади : монографія. Харків : Майдан, 2013. 360 с.

Dashkovsla O. The right to education in a modern information space

Summary. The article substantiates the importance of realization of the right to education in the conditions of information society. The influence of education on ensuring the competitiveness and economic growth of the state is analyzed. The tendencies of development of educational informatization in different countries of the world are established. The possibility of introducing distance learning methods using modern pedagogical, information and telecommunication technologies is considered.

Informatization of education is also a complex modern trend, which is connected with the introduction of various information means, electronic products and new pedagogical technologies based on the use of information and communication technologies into the educational process.

The development of information technology, ubiquitous computerization, penetration of the Internet into the remotest corners of the world have become the basis of distance learning that meets the needs of students, as well as the contemporary challenges of globalization in higher education.

As a result, the introduction of distance education achieves: first, the acquisition of new knowledge, the expansion of outlook and the possibility of employment for prestigious work. Secondly, it gets positive results for universities such as increasing funding by attracting more students and exporting education to other regions and countries, gaining new experience, leading to further improvement of the distance education system. The third productive direction is to increase

the general cultural level of the population and to solve problem of unequal access to educational services.

Online education should shape the information culture of the individual as a set of information worldviews and systems of knowledge and skills that provide purposeful independent activity in order to optimally meet individual needs using both traditional and advanced information technology, which is an important factor for successful professional activity and social security of the individual in the information society.

Key words: right to education, information society, information technology, distance education, international standards of education.